

חבל נחלתו

ברכת אשר יצר אינו צריך להסיר את הכפפות וליטול ידיו.

מסקנה

העובד בכפפות והתפנה בשרותים שמורידים בהם את המים כאשר הכפפות על ידיו, אי"צ להסיר את הכפפות וליטול ידיו, אלא די בניקוי או רחיצת ידיו – בכפפות¹, ואח"כ יברך אשר יצר.

ספק אם בבית הכסא שלנו יש רוח רעה וסיעת אחרונים סברה שאין לו דין בית הכסא. וכן בספר 'שערים מצויינים בהלכה' (עמ' ז הערה ו) הביא מחלוקת אחרונים זו. ועוד ספק אם רוח רעה של בית הכסא מסתלק במידי דמנקה. ואע"פ שכתב המרדכי שאין עושים פירוקא לרוח רעה, כאן ספק ספיקא אם צריך בכלל נט"י מחשש רוח רעה, ולכן הנכנס למקום כזה שנחלקו בו האחרונים, נראה שלצורך

סימן ב

אבל בתפילין ביום קבורה שאינו יום מיתה

פאר".

ובשאלת דרב אחאי (פר' ויחי שאילתא לה): "ואמר רבי אבא בר זבדא אמר רב אבל חייב בכל מצות האמורות בתורה חוץ מן התפילין מפני שהן פאר, והני מילי יום ראשון דעיקר אבילות יום ראשון הוא דכתיב ואחריתה כיום מר". ונראה שהלימוד הוא מדברי קבלה שישנו איסור על הנחת תפילין ביום הראשון.

ובאר הרשב"א (כתובות ו ע"ב): "חוץ מן התפילין שנאמר בהן פאר. כלומר ומדאמר ליה רחמנא ליחזקאל פארך חבוש עליך מכלל דבעלמא אסור והכי דייקין לה במקומה במועד קטן, ומה שפירש"י ז"ל שנאמר בהם פאר ואבל מעולל בעפר קרנו וראשו ואינו בדין לשים פאר על האפר [לאו] למימרא דמהכא תיפוק לן

שאלה

אבל שמתו נקבר שלא ביום המיתה האם מניח תפילין לאחר ההלוויה?

תשובה

א. לפני ההלוויה פטור מהנחת תפילין משום שהוא אונן, ואונן פטור מכל המצוות. אחר ההלוויה אם הקבורה ביום המיתה, לכו"ע אינו מניח תפילין.

נאמר בברכות (יא ע"א): "אמר רבי אבא בר זבדא אמר רב: אבל חייב בכל המצוות האמורות בתורה, חוץ מן התפילין, שהרי נאמר בהם פאר, שנאמר: פארך חבוש עליך! (יחזקאל כד). ומפרש רש"י: "חוץ מן התפילין, שנאמר בהם פאר ליחזקאל: פארך חבוש עליך וגו', וכיון דבעו פאר, ואבל מתגולל בצערו בעפר – אין זה

1. הערת הגר"א נבנצל רב העיר העתיקה ירושלים: לשם מה? תשובת המחבר: מצד נקיות.

יהושע דכתיב ואחריתה כיום מר. ומסקנא הלכה כרבי יהושע בהנחה וכיון שהניח ביום שני שוב אינו חולץ ואפי' באו פנים חדשות. ופירש רש"י ז"ל הא דקאמרינן שני ימים אסור להניח תפילין ומשני ושני בכלל מותר להניח, דשני ימים אסור בהם ומקצת שני ככולו, וכן שלישי לר' אליעזר, וכך נמי פי' הראב"ד ז"ל לרבי אליעזר שנים הראשונים כולן ומקצת שלישי אסור דכתיב ויתמו ימי בכי אבל משה ואין ימי בכי פחות משנים, וכתיב ויתמו אלמא שלמים בעינן שמשלים עליהם מן השלישי, וטעמא דר' יהושע דכתיב ואחריתה כיום מר מדכתיב כיום ולא כתיב יום משמע שיש עליו תוספת מן השני כמעט. ולפי הדרך הזו שפירשו ז"ל נראה שבשני אסור, אינו מניח שחרית עד שיתפללו ויעמדו מנחמין מאצלו ולאחר מיכן מניח כל היום ושוב אינו חולץ".

היינו כיון שהלכה כר' יהושע נאסר במקצת היום השני. ממשין הרמב"ן: "אבל רבינו הגדול ז"ל כתב בהלכות ומסקנא אינו אסור אלא יום ראשון בלבד דעיקר מרוא חד יומא דכתיב ואחריתה כיום מר וכן כתבו הגאונים ז"ל בחיבוריהם ובתשובות שלהן. ואנו תמהים למה לא אסרו עליו מקצת השני, ואם סמכו הגאונים בזו שאמרו במסכת סוכה בפרק הישן (כ"ה א) אבל חייב בכל המצות האמורות בתורה חוץ מן התפילין שנאמר בהן פאר וכתוב לשום לאבלי ציון לתת להם פאר תחת אפר והני מילי יום ראשון, זו אינה תורה דהא ביום שני חייב הוא בתפילין אף על פי שמקצת היום נהג בהן אבילות. ונראה לי שכלפי שאמרו

איסור תפילין לאבל אלא טעמא דמילתא קאמר וטעמיה דקרא קא דריש".

ותוספות בכתובות (ו ע"ב) הוסיף: "חוץ מן התפילין שנאמר בהן פאר – ואמרינן בפרק בתרא דמועד קטן (דף טו.) מדאמר ליה רחמנא ליחזקאל פארך חבוש עליך מכלל דלעלמא אסור ובקונטרס דפי' שנאמר בהן פאר ואבל מעולל בעפר קרנו וראשו היינו ליתן טעם דלא נילף שאר מצות מתפילין. וא"ת ומאי שנא לגבי תפילין אמרינן דדוקא ליחזקאל נאמר ולא לשאר אבלים, וגבי תלמוד תורה ילפינן שאר אבלים מיחזקאל דאמרינן (שם) אבל אסור בתלמוד תורה מדאמר ליה רחמנא ליחזקאל האנק דום ויש לומר דלאסור גמרינן דמדאסר רחמנא ליחזקאל לכ"ע נמי אסור אבל להתיר לא גמרינן דליה לחודיה למשרי אתא". וכן בתוספות הרא"ש (ברכות יא ע"א ד"ה חוץ). ולמדין מיחזקאל שאסור בלימוד תורה כל שבעת ימי האבלות ושבוים הראשון אסור בתפילין.

ב. ובאר הרמב"ן בתורת האדם (שער האבל – ענין האבלות, סז): "בהנחת תפילין כיצד, אבל אסור להניח תפילין מדקאמר ליה רחמנא ליחזקאל פארך חבוש עליך מכלל דכולי עלמא אסירי. ת"ר (מ"ק כ"א א) אבל שלשה ימים הראשונים אסור להניח תפילין, משלישי ושלישי בכלל מותר להניח תפילין, ואם באו פנים חדשות אינו חולץ דברי ר' אליעזר, ר' יהושע אומר אבל שני ימים הראשונים אסור להניח תפילין, משני ושני בכלל מותר להניח תפילין ואם באו פנים חדשות חולץ. טעמא דר' אליעזר דכתיב ויתמו ימי בכי אבל משה, טעמא דר'

חבל נחלתו

הטור. ובשולחן ערוך יורה דעה (סי' שפח ס"א) פסק: "אבל אסור להניח תפילין ביום ראשון; ואחר שהנץ החמה ביום שני, מותר להניחם". והאחרונים דנו האם הסכים עם שיטת הר"ף או הרמב"ן.

עכ"פ לכל הדעות ביום ראשון של קבורה שהוא אף יום המיתה האבל אסור להניח תפילין עד למחרת. ומה שיש אנשים שלא שאלו, ודימו בנפשם שכוון שאינם אוננים מותרים בהנחת תפילין לאחר הקבורה כפי שמשלימים מצוות אחרות שעדיין ניתן להשלימן – טעות היא בידם, וצריך להודיעם על כך.

ד. נעסוק עתה בשאלה מה הדין אם יום המיתה אינו יום הקבורה.

הט"ז (או"ח סי' לח ס"ק ג) כתב: "אבל ביום ראשון. – פי' ביום הקבורה דביום המיתה פטור מכל המצוות כ"ז שלא נקבר דאז מקרי אונן, והטעם דיום הראשון דכתיב ואחריתה כיום מר ש"מ דעיקר מרירתיה ביום הא' ותפילין אקרי פאר בפסוק".

ובאליה רבה (סי' לח ס"ק ג) הוסיף: "ביום ראשון וכו'. והוא הדין ביום שמועה קרובה, וכ"כ ט"ז וש"ך ליו"ד סימן שפ"ח [סק"א]. ואם שמע אחר שהתפלל ערבית דקי"ל בסוף סימן שע"ה [סעיף יא] דאותו יום אינו עולה, יש להסתפק אי מניח תפילין ביום שני שנקרא לו ראשון. ומט"ז ביו"ד בסימן ת"ב סעיף י"א משמע לי דמניח תפילין. ונראה דביום קבורה אין מניחין אף שמת אתמול כמו בשמועה קרובה (דנמי) [דהוי נמי] דרבנן כמו ביום קבורה שמת אתמול. ובחידושי ר' יום טוב צהלון [בסוף השו"ת בחידושי לפ' איזהו נשך יב ע"א] כתב

לילה לאו זמן תפילין הוא, והנהוג אבלות שני ימים בתפילין על כרחו נוהג בהן שלשה מפני שאינו יכול להניח בלילה ולענין אבילות מקצת היום ככולו, לפיכך אמרו שלשה ימים הראשונים אסור ומשלישי ושלישי בכלל מותר וכן שני ימים לר' יהושע, ונמצא שמקצת היום הזה נהג בהן כאבל ולא מדין אבלות אלא מפני דין תפילין שאסורין בלילה, ולפיכך לא כתבו רבינו והגאונים ז"ל אלא יום אחד שהוא דין אבילות, ובלילה אם נותן או אינו נותן ענין אחר הוא. והסיוע לדבריהם שמצינו בכל מקום ואחריתה כיום מר עיקר מרוא חד יומא לומר שאין יום ראשון תופס לילו כדאיתא בפ' טבול יום (ק' ב') ובפרק קמא דברכות (ט"ז ב').

"ובאבל ובירושלמי תני להא מתניתא הכי, אבל ביום ראשון אינו נותן תפילין בשני נותן תפילין ואם באו בפנים חדשות הרי זה חולצן כל שבעה דברי ר' אליעזר ר' יהושע אומר ביום ראשון וביום שני אינו נותן תפילין ובשלישי נותן תפילין ואם באו פנים חדשות אינו חולצן, וזה הלשון סיוע לדברי הגאונים ז"ל".

ג. הלכה למעשה פסק הרמב"ם (הל' אבל פ"ד ה"ט): "האבל ביום ראשון בלבד אסור להניח תפילין". וכך הטור (או"ח סי' לח): "אבל ביום הראשון פטור מכאן ואילך חייב אפילו באו פנים חדשות". והב"ח דייק שביום הראשון אסור וביום השני מותר אף קודם הנץ החמה, ולא כמו שכתבו הרמב"ן והרא"ש שמקצת שני אסור. וכן המג"א (ס"ק ה) הביא שיש בכך מחלוקת. ובבי' הגר"א באר את השיטות. בשו"ע (ס"ה) חזר מילה במילה על דברי

דמדברי הרמב"ן בתורת האדם (עמ' רלו מהד' הרב שעוועל), והביאם מרן בב"י בי"ד סי' ת"ב, משמע דיום ראשון משמועה קרובה אסור בתפילין. וכמו שהוכיחו הט"ז והש"ך בי"ד סימן שפ"ח. וא"כ ה"ה ליום קבורה". וכן חזר והעיר בי"ד סי' שפח.

ובשירי ברכה (י"דעה סי' שפח א. דין א) הוסיף: "אבל אסור להניח תפילין וכו'. יום שמועה קרובה אסור בתפילין, כן מוכח מדברי הראשונים ואחרונים. וכמ"ש הרב ש"ך והרב כנה"ג. ועיין מ"ש במחזיק ברכה א"ח סימן ל"ח (אות א) ובקונטרס אחרון שם".

וכן בדגמ"ר (י"ד סי' שפח) השיג על מהריט"ץ ופסק שאף ביום הקבורה שאינו יום המיתה אסור בהנחת תפילין כמו יום ראשון בשמועה קרובה שהוא ודאי אחר הקבורה, והביא ראיה מהרמב"ן שהביא הב"י בסי' תב. וכ"כ פתחי תשובה (י"ד סי' שפח). וכן חלקו על שיטת המהריט"ץ – בשו"ת יהודה יעלה (ח"א א"ח סי' יד) שכתב: "אבל כבר השיגו על מהריט"ץ הנ"ל כל האחרונים האליה רבה סי' ל"ח דמייתי ליה גם מעלתו והברכי יוסף שם ובשירי ברכה שם וביו"ד סי' שפ"ח והדגול מרובה בי"ד שפ"ח ובתשובה מאהבה שם בי"ד ובסי' לשון חכמים ובסי' לחם יהודא ספ"ה מהל' אבל ובסי' שערי דעה י"ד סי' שפ"ח כולם השיגו על מהריט"ץ הנ"ל וכולם כוונו לדבר אחד ע"פ מ"ש הב"י /י"ד/ סי' ת"ב בשם הרמב"ן שגם ביום שמועה קרובה אסור להניח תפילין א"כ הה"ד וכ"ש ביום הקבורה וכ"ה בט"ז י"ד סי' שצ"ח ובב"ח ס"י שפ"ח ובתשו' משאת בנימין סי' פ"ב

דווקא ביום מיתה שהוא יום קבורה אין מניחין שהוא דאורייתא..."

וכן הפרי מגדים (או"ח משבצות זהב סי' לח ס"ק ג) כתב: "אבל. עיין ט"ז. הלשון סתום. ועיין אליה רבה [ס"ק] ג' פירש דבריו ביום הקבורה אפילו אין יום המיתה, והוא הדין שמועה קרובה אין מניח ביום השמועה עיין י"ד [סימן] שפ"ח ט"ז וש"ך..."

וכן הביא רבי עקיבא איגר (י"ד סי' שפח ס"א): "ביום ראשון. דהיינו ביום קבורה אף שמת אתמול. כ"כ הא"ר א"ח (סי' ל"ח סק"ג)..."

ובשערי תשובה (ס"ק ז) כתב: "וגם מ"ש בבה"ט בשם מהריט"ץ חולק עליו בבר"י ובמח"ב וסיים בה סוף דבר נ"ל דיום הקבורה אף ע"פ שאינו יום מיתה אסור בתפילין וע"ש שכתב שכן מוכח מהט"ז ומ"ב וכן הא"ר שם ובש"ץ כתב ג"כ בשם ספר דרך המלך דלא כמהריט"ץ".

ה. היינו מהריט"ץ (בחידושי לפ' איזהו נשך, לאחר שבנו נפטר וקברו שלא ביום פטירתו) כתב שביום שמועה קרובה או ביום קבורה שאינו יום מיתה מניח, ומה שנאסר בהנחת תפילין הוא רק ביום המיתה שהוא יום הקבורה שהוא מן התורה. ורבים האחרונים שחלקו עליו.

והברכי יוסף (או"ח סי' לח ב. דין ה) העיר: "אבל ביום ראשון וכו'. מהריט"ץ בחידושי איזהו נשך דף י"ב העלה דאם מת יום אחד ונקבר ביום אחר, דחייב ביום קבורה. והביאו הרב יד אהרן בסתם. וק"ק עליו דהרי הט"ז (ס"ק ג) חולק על זה בהדיא. וכן כל האחרונים דאסרי להניחם בשמועה קרובה, ודאי סברי דלא כמהריט"ץ. וק"ק על הרב מהריט"ץ

חבל נחלתו

מוכיח שהשאלות ורוב הראשונים לא סברו כמהריט"ץ וכן מוכיח מדברי הסמ"ק שכתב ש"אסור בתפילין מעת לעת מקבורת המת". ומוכיח עוד מכך שהראשונים למדו שתשעה באב אסור בתפילין מיום ראשון של האבלות והרי אבלות תשעה באב היא מדרבנן וא"כ איך ניתן ללמוד אותה מיום ראשון של אבלות כשהוא מדרבנן ומניחים בו תפילין (שהרי אף לסוברים שיום א' מן התורה כרמב"ם הוא רק ביום מיתה שהוא יום קבורה) ומסיים: "הרי בררנו בס"ד דהרבה מהראשונים ז"ל ס"ל דיום שמועה (=קרובה) וקבורה פטור מתפילין וגם דעת הרמב"ן הוא כן כן הסכימו כל האחרונים ז"ל. – כ"ז מחתני ה"ר רפאל שפירא".

כאמור, רוב רובם של האחרונים חלקו על דעת מהריט"ץ. אמנם בחיי אדם (ח"א כלל יד סי"ט) כתב: "אבל, ביום ראשון אפילו אחר הקבורה, אסור בתפילין, מפני שנקרא פאר, ואבל מעולל באפר. ונראה לי דאם אינו יום המיתה, יניח בלא ברכה (ומה שכתב הט"ז אינו מוכרח, דיש לומר דנקבר באותו יום)". וכ"כ בחכמ"א (כלל קסה סי"ח). ומשמעות דבריו שבגלל חשש לדעת מהריט"ץ קבע שיניח מספק אבל ללא ברכה. אמנם לדעת המהריט"ץ מניח בברכה.

אבל בערוך השולחן (יו"ד סי' שפח ס"ב) כתב בתקיפות ובבירור: "אפילו כשהקבורה היתה אחר יום המיתה ואפילו אחר כמה ימים לא יניח תפילין ביום הקבורה דלא כיש מי שחולק בזה, וגם ביום שמועה קרובה לא יניח תפילין וכן כשנקבר בלילה או שמע בלילה למחר אינו מניח תפילין..."

הראה עליו הש"ך סי' שפ"ח. וכ"כ בשו"ת האלף לך שלמה (יו"ד סי' שיח) וכתב שאף הישועות יעקב חלק על מהריט"ץ. ו. פרט למהריט"ץ ועוד מעט אחרונים המסכימים עמו קשה שהראשונים כמעט ולא עסקו בכך. והרי המציאות של קבורה ביום אחר היתה מן הסתם שכיחה ביותר. ולכן נראה שהם מסכימים כי אין להניח תפילין ביום ראשון של אבלות אע"פ שאינו יום מיתה. אמנם בתשובת דברי שלום (יו"ד סי' קנד) כתב: "ומצאתי לבעל העיטור (בשער א' ה' תפילין ח"ז) שכתב הרביעי אבל דאר"ח א"ר אבל חייב בכל המצות האמורות בתורה חוץ מן התפילין וכו' ודוקא ביום ראשון דהוא דאורייתא ונהיינו שהוא יום מיתה וקבורה, אבל אם הוא יום קבורה שאינו יום המיתה או שהוא יום ש"ק שאינו לא יום מיתה ולא יום קבורה] חייב בהנחת תפילין". אלא שכל המילים המוסגרות הן תוספת של הגר"ש מזרחי ועל כן לדעתי הדיוק מדברי העיטור עדיין צ"ע. והרב מזרחי רצה להסיק עפ"י דבריו שאף הרא"ה והריטב"א סברו כמותו ולענ"ד עדיין הדבר צ"ע.

ז. בשו"ת באר יצחק (יו"ד סי' לב) תמך בדעת מהריט"ץ ופרש את דברי הרמב"ן לגבי שמועה קרובה בדרך הפוכה, וסבר שרק ביום ראשון כאשר אבלותו מן התורה לסוברים והוא יום מיתה וקבורה אסורים בתפילין, אבל בשאר היכי תמצוי כגון שהמת נקבר שלא ביום המיתה או שמתחיל לשבת שבעה שלא ביום קבורה חייב בתפילין, ולכן סובר כמהריט"ץ.

נחלק על הבאר יצחק – הנצי"ב, בהעמק שאלה (פרשת ויחי שאילתא לה אות ו הכותב חתן הנצי"ב: הרב רפאל שפירא) והוא

הקבורה פטור מן התפילין יום ראשון אבל כשהמיתה היתה יום אחר והקבורה יום אחר חייב בתפילין אפילו יום ראשון לאחר הקבורה, ובחיי אדם כלל י"ד סעי' י"ט כתב, ונ"ל דאם אינו יום המיתה יניח בלא ברכה. והובא בהרבה ספרים ובאורחות חיים החדש סי' ל"ח מרבני הספרדים, **שמנהג ירושלם לחוש לדעת המהריט"ץ. ואף דלא קיי"ל הכי מ"מ** הרבה מהיראים מקפידים להניח מספק בצינעא על תנאי בלא ברכה, ורק אם המיתה היתה בשבת כתב המהרש"ם בדעת תורה [סי' ל"ח סעי' ה'] דלכו"ע אין להניח תפילין ביום הקבורה".

וכן הסיק בתשובה ארוכה בשו"ת דברי שלום (יו"ד סי' קנד):

"נקטינן לדינא:

"א. אבל חייב בהנחת תפילין ביום הקבורה אם יום המיתה היה לפני יום הקבורה, ומ"מ לא יברך בהנחתם. (וכ"כ בארץ חיים)¹.

"ב. שמע שמועה קרובה (דהיינו תוך ל' יום לפטירה), מניח תפילין ביום השמועה ולא יברך על הנחתם".

וב'פני ברוך' הביא את שלושת המנהגים.

וכן במשנה ברורה (ס"ק טז) כתב: "ביום ראשון – פ"י אפילו ביום שנקבר שאינו יום המיתה כיון שהוא יום ראשון לאבילות ולמנחמים וע"כ **אפילו אם נקבר בלילה לא יניח תפילין ביום...** וכן אם שמע שמועה קרובה [דהיינו בתוך שלשים אפילו ביום ל' עצמון] ג"כ דינו כיום הקבורה ולכן אפילו אם שמע בלילה לא יניח תפילין ביום **ואפילו בא לו שמועה קרובה כשכבר הניח תפילין והתחיל להתפלל חולצן...**"

בגשר החיים (ח"א פ"ח סי' ז) צידד שפטור מתפילין אפילו עברו כמה ימים עד הקבורה. ובהערה שם הביא מארץ חיים (סתהון) שמנהג ירושלים שמניחים ביום קבורה שאינו יום פטירה, ומביא שהראהו הגרש"ז אורבך שכ"כ באורחות חיים החדש בשם רבני הספרדים בירושלים. אולם משיג שהשד"ח וכף החיים שהביאו מדברי האחרונים לא כתבו כן. ובצרור החיים (פסקי הגר"מ אליהו זצ"ל בהל' אבלות) כתב שנהגו בירושלים ביום קבורה שאינו יום מיתה להניח בצנעא ובלא ברכה.

ובשו"ת מנחת שלמה (תנינא [ב – ג] סי' צט אות ה) דן בכך ומסיק: "ידוע דעת המהריט"ץ [עיי' באה"ט או"ח סי' ל"ח סק"ד] דנקטינן דדוקא יום המיתה ויום

1. הערת הגר"א נבצל רב העיר העתיקה ירושלים: ויניח בצנעא רגע אחד.